

STUDII EPIGRAFICE III

SEIMENI (JUD. CONSTANȚA)

Inscripția CIL, III, 772, a fost văzută, cu puțin înainte de anul 1865, de către inginerul francez J. Michel, în cimitirul musulman de la Techirghiol, la sud de Constanța, unde probabil că a fost folosită ca piatră de mormânt. Inscripția, după ce a fost comunicată lui Renier, a fost inserată de Th. Mommsen în *Corpus* (numărul de mai sus) sub localitatea *Tomis* (Köstendje — Constanța)¹, cu următoarea antetă: „Köstendje in coemerio Tekirgöl”. Ceea ce vrem. să relevăm aici este că inscripția a fost văzută și copiată pentru prima dată nu de către acest călător francez, ci de către Ion Ionescu de la Brad, cunoscut patriot și savant român al generației de la 1848 și primul român care face cercetări arheologice și epigrafice în Dobrogea².

În una din scrisorile lui Ion Ionescu de la Brad către Ion Ghica, scrisă la Măcin și purtând data de 2/14 iulie 1850, se spunea printre altele: „un ceas departe de Dunăre, lângă Sămenii Mari, am dat de un țintirim, pietrele fiind acoperite cu pământ. Una au fost afară și pedestalul ei. Pe piatră de formă paralelogramă sculptată împrejur cu vie stă scris următoarele”, după care urmează desenul reprodus de noi la fig. 1³.

Sub numele autorului și al cărții: J. Jonesco (ancien élève de Roville), *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrogea*, Constantinople, Imprimerie du Journal de Constantinople, 1851, la p. 73, găsim următoarea însemnare: „entre Defsee et Simeni, près d'une ancienne route dans un cimetière dont toutes les pierres sont couvertes de terre, on en voit une très grande qui formait le pedestal d'un monument funèbre et à côté de laquelle se trouve une autre pierre ornée de guirlandes de vignes d'un beau travail et sur laquelle nous lisons l'inscription

¹ CIL, III, p. 997.

² Despre cercetările arheologice și epigrafice ale lui Ion Ionescu de la Brad în Dobrogea, sperăm să revenim cu alt prilej. A se vedea și A. Pippidi, sc. XI 1969, p. 296.

³ V. Slăvescu, *Coroșdența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*, București, 1943, p. 119

și pl. V (în mod greșit se indică pl. IV). Slăvescu citește numele localității « Săucienii Mari », dar din pl. V, unde se reproduce un facsimil din scrisoare, se poate vedea că tocmai în rîndul cu numele localității există o pată neagră și deci lacuna Săm..... ari, pe care noi o întregim prin Săm[enii M]ari.

suiivante”, după care urmează textul aceleiași inscripții, puțin diferit de desenul din scrisoare.

Copia lui Michel, așa cum apare în *Corpus*, este mai puțin exactă față de desenul și publicația lui Ion Ionescu de la Brad. Iată în ce constau cele trei variante :

CIL, III, 772.

MATIVS
T I FIRMVS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE
CONIVGI
SVAE FECIT
LOCI PRINCEPS

Ionescu, scrisoarea din
2/14 iul. 1850.

MATTIVS
M F FIRMIS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE
CONIVGI
SVAE SEVI
VO FECIT
LOCI PRIN
CEPS

Jonesco, *Excursion*, p. 73.

MATIVS
II FIRMVS
MEMORIM
SIBI ET COC
IVLIAE...
CONIVGI...
SVAE SIVI
VO FECIT
LOCI PRIN
CEPS

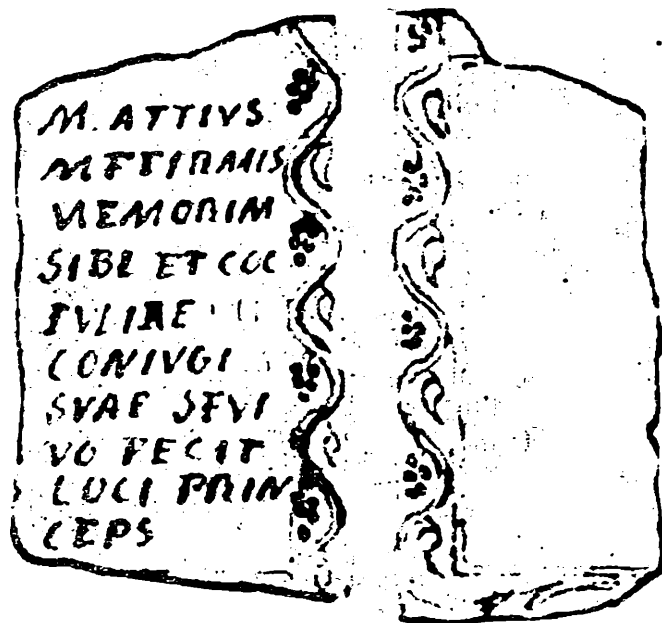


Fig. 1. — Desenul inscripției CIL, III, 772, după Ion Ionescu de la Brad.

În copia din *Excursion*, în r. 5 și 7, literele A și E sînt în ligatură, ceea ce nu a pare în desenul scrisorii amintite mai sus.

În 1850 inscripția se afla într-un cimitir musulman (care probabil că nu mai era folosit), lângă un vechi drum dintre localitățile Defcea, azi Gherghina, și Seimeni⁴, deci nu departe de castrul și așezarea romană de la *Capidava*. Foarte

⁴ În textul din *Excursion*, p. 73, numele primei localități este scris « Defsee », iar în harta anexată publicației « Dettcha ». Pe aceeași hartă apar localitățile « Kutckout-Seimen » (adică *Küçük-Seimen*), *Seimenul Mic* și, puțin mai la nord, « Bouieuk-Seimen » (adică *Büyük-Seimen*),

Seimenul Mare. De la Seimeni se mai cunosc două pietre miliare și ruine romane (Gr. Florescu, BCMI, XVII, 1924, p. 88 și urm.; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 169, 178, 253-254, 302) și o inscripție de restaurare din anii 292-304 (CIL, III, 7487).

probabil că monumentul provine chiar din necropola Capidavei. În cimitirul musulman de la Techirghiol, inscripția a ajuns în orice caz mai târziu, după 1850, și deci nu face parte din arhiva epigrafică a teritoriului tomitan. Din desenul și descrierea lui Ion Ionescu de la Brad se poate vedea că monumentul, văzut de el în stare fragmentară, era un *cippus* funerar de mari proporții, ornamentat cu lujeri, ciorchini și frunze de viță de vie. În ce privește textul epigrafic, observăm că fie Michel, fie Renier, a omis după CONIVGI SVAE cuvintele SE VIVO. Probabil că în r. 2 M și V din cuvântul *Firmus* au fost scrise în ligatură, la fel A și M din r. 3 în cuvântul *memoriam*, grafie care a rămas neînțeleasă autorului român. În sfârșit, tot Ion Ionescu de la Brad ne transmite numele corect al proprietarului monumentului, care trebuie corectat în *M. Attius M. f. Firmus* în loc de *M. Atius T. f. Firmus*.

În cazul de față textul corect al inscripției este: *M(arcus) Attius/ M(arci) f(ilius) Firmus/ memori[a]m/ sibi et Coc(ceiae)/ ⁵Iuliae/ coniugi/ suae se vi/ vo fecit/ loci prin/ ¹⁰ceps*.

În felul acesta s-a recuperat pentru Capidava un nou document epigrafic, rătăcit pe teritoriul tomitan. Tot de pe teritoriul Capidavei provine marele monument funerar cu inscripția: *C. Iul. C.f. Quadr(atus)/ memoriam si/ bi et Iuliae Te/ rentiae con/ ⁵iugi suae se vi/ vo per liberos/ suos fecit lo/ ci princeps/ quin- quenn/ ¹⁰alis territo[rri]/ Capidavens[is]*⁵. Ambele inscripții, pînă la un anumit punct, au o redactare asemănătoare și atît *C. Iulius Quadratus*, cît și *M. Attius Firmus* au îndeplinit funcția de *loci princeps*. Această calitate (magistratură?, funcție?, titlu onorific?)⁶ era deci specifică (cel puțin pînă în prezent) numai pentru Capidava și deocamdată nu este cazul de a fi extinsă pentru restul Dobrogei.

Numele soției, *Coc(ceia) Iulia*, se adaugă la cunoscuții *Cocceii*, destul de bine documentați la Capidava⁷.

TÎRGUȘOR — GURA DOBROGEI (JUD. CONSTANȚA)

În 1958, cu ocazia cercetărilor speologice în grota naturală Peștera lui Adam, au fost aflate cinci monumente, din care patru poartă inscripții în limba greacă. După toate aparențele, grota — *spelaeum* — a fost folosită drept *mitracum*, așa cum lasă să se vadă monumentele sculpturale și epigrafice aflate aici⁸. Inscripțiile, împreună cu sculpturile, păstrate acum în Muzeul arheologic din Constanța, la scurtă vreme au fost publicate de către M. J. Vermaseren în cunoscuta monografie *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*, vol. II, Haga, 1960, p. 365—366, sub nr. 2304—2309.

⁵ CIL, III, 12491; V. Pârvan, *ARĂSI*, tom. XXXIV, 1912, p. 576, 587; idem, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 52—57, 117—121; R. Vulpe, *op. cit.*, 196, 199; idem, *Din istoria Dobrogei II. Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 342. Monumentul se găsește acum în curtea Muzeului arheologic din Constanța, iar noi am dat mai sus textul epigrafic așa cum se păstrează azi.

⁶ A se vedea încercările lui V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane*, p. 117 și urm.; R. Vulpe, *Histoire*, p. 196, 199; Gr. Florescu, *Capidava. Monografie arheologică*, București, 1958, p. 19—21; E. Popescu, *SC*, IX, 1967, p. 187 și urm.; cf. E. Condurachi, *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata*, Graz-Köln, 1966, p. 103. M. Munteanu, *Pontica*, 4, 1971, p. 134.

⁷ Gr. Florescu, *SCIV*, I, 2, 1950, p. 126 și urm.; idem, *Capidava*, p. 77—78, 100—101, 104—106; la p. 103—104 încă o *Coc(ceia) Iulia coniunx* a lui *Cocceius Vitales*, iar la p. 113—114 un *Cl(audius) Cocceius*, deci folosit drept cognomen.

⁸ M. J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*, vol. II, Haga, 1960, p. 364, nr. 2303; C. Motaș, *La speologia in Romania*, extras din *Rassegna Speologica Italiana*, XIII, 2, 1961, p. 14—16, fig. 22 și 23; M. Dușescu, *SC*, VIII, 1966, p. 390. Studiul prof. D. M. Pippidi, *În jurul descoperirilor mitriace din Peștera Adam*, în *SC*, XIII, 1971, p. 143—148, a apărut cînd acest articol al nostru se afla în curs de tipărire.

Ne vom ocupa aici numai cu monumentele de sub nr. 2304, 2308 și 2309 din monografia amintită mai sus, al căror text epigrafic fie că a fost incomplet publicat, fie că a fost neglijat din partea lui Vermaseren.

Monumentul de sub nr. 2304 este o placă de piatră (probabil că a servit drept tăblia unei mese de cult), avînd pe una din suprafețele înguste o inscripție

Fig. 2. — Inscripție mitriacă din peștera de la Gura Dobrogei.

pe două rînduri (fig. 2). Vermaseren citea inscripția : Φλ. Ἱερμωσ θε[ῶ] ἀνικήτω(ι) Πι/θρα(ι) (*sic*!). Singura observație este că la începutul r.2 se vede un *O* (omicron) care nu-și găsește nici un înțeles și probabil că este o greșală. Cuvîntul ΠΙ/ΘΡΑ sigur că se datorește tot unei greșeli în loc de ΜΙ/ΘΡΑ, așa cum reapare pe monumentul de sub nr. 2309 (mai jos).

Fig. 3. — Inscripția unui altar mitriacă din peștera de la Gura Dobrogei.

Cel de-al doilea monument este un mic altar, de formă simplă, cu inscripție avînd litere inegale, rău scrise și variînd ca dimensiuni. Conturul unor litere mai păstrează urme de minium. Vermaseren, sub nr. 2308, citește următoarea inscripție; Ἱερμωσ /θεῶ(ι). În realitate inscripția este următoarea (fig. 3).

ΩΠΙΜΟC
ΘΙΩΡΑΤΗ
ΔΧΔΝΩ

Litera *V* din primul rînd are o imprimare nesigură.

Dedicantul este tot Φλ. Ἱερμωσ, dar r. 2—3 rămîn neînțelese. S-ar putea însă să avem în față o gravă eroare a lapidului unde ΘΙΩΡΑΤΗ să fie în loc de θεῶ Μίτρα(?), iar ΔΧΔΝΩ în loc de ἀνέθηκεν(?).

Ultimul monument, care prezintă aceeași ciudățenie, este tot un altar, ceva mai mare decît precedentul, cu litere rău scrise, purtînd slabe urme de minium. Vermaseren, sub nr. 2309, amintește altarul, dar nu spune nimic despre inscripție. După fotografia și desenul nostru (fig. 4), inscripția prezintă următorul text:

ΦΩΠΙΜΟCΠΙΘΡΑ
ΑΗΘΗΙ.Ν

Literele ultimului rînd nu sînt întru totul sigure.

Și aici, cu excepția literelor $\Phi\omega$ PIMOC, adică numele aceluiași dedicant, $\Phi(\lambda.) \text{ } \Omega\rho\mu\omicron\varsigma$, restul nu are un înțeles îndeajuns de clar. Dacă însă comparăm inscripția aceasta cu inscripția monumentului de sub nr. 2304, vedem și aici în r. 1 $PI\Theta P$ și în consecință avem același nume de zeu scris greșit în loc de $MI\Theta P$, deci $Mi\theta\rho(\alpha)$. Cuvântul din r. 2, $AHOHII.N$, ar putea să fie atunci tot o grafie greșită pentru $\alpha(\nu)\eta\theta\eta\kappa(\eta)\nu$, cum apare în prima inscripție de sub nr. 2307 (mai jos).

Celelalte două inscripții, dintre care una fără greșeli, au fost scrise pe monumentul sculptural de sub nr. 2306 din monografia lui Vermaseren. Monumentul

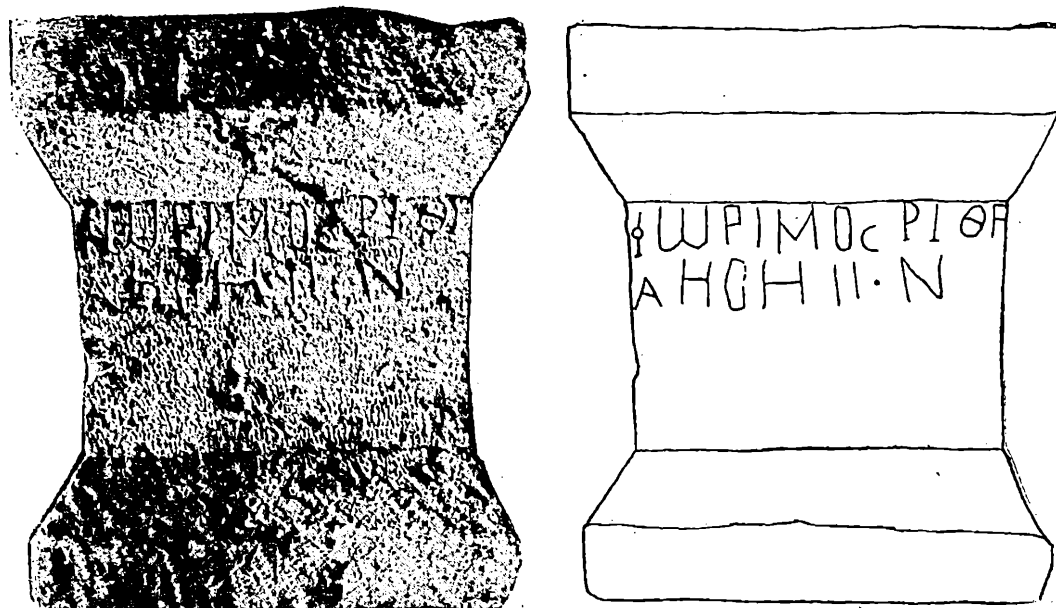


Fig. 4. — Altarul mitriac din peștera de la Gura Dobrogei.

este o placă votivă și probabil că a fost cel mai de seamă *simulacrum din spelacum* mitriac din Peștera lui Adam. Sculptura, de bună execuție, a fost aplicată pe o placă de calcar gălbui și prezintă scena clasică a sacrificiului zeului Mitras⁹. Inscripțiile au fost corect publicate de Vermaseren sub nr. 2307. Prima inscripție, cu litere ce se apropie de cele cursive, este scrisă în câmpul reliefului, în dreapta figurii lui Mitras :

ω PIMOC	$\text{ } \Omega\rho\mu\omicron\varsigma$
ΠΑΘΗ	πατή-
P. ANH	ρ άνή-
ΘΗΚΗ	θηκη
N	ν.

Remarcăm și aici grafia greșită ANHΘHKÂN în loc de ANEHKEN

⁹ M. J. Vermaseren, *op. cit.*, p. 365, nr. 2306 ; C. Motaș, *op. cit.*, p. 15—16, fig. 23 ; M. Dușescu, *ibidem*.

Singura inscripție, corect scrisă, este următoarea și se găsește pe același monument, sub sculptură, și în mod sigur se datorește unui alt lapicid (au fost folosite literele E, Σ, Ω):

Φλ(αούιος) Ὀριμος, Φλ(αούιου) Μακεδόνος, οἰκονόμος κατ' ἐπίταγην
 ᾧ ἀνείκητο Μίτρα ἀνέθηκεν εἰς ἄλλος ἀπόκρυφον
 Εὐφράτη εὐχεσθαι ἀγνώς; Φοῖβος Νικομηδεὺς ἐποίησι.

„Flavius Orimus, fiul lui Flavius Macedo, *oeconomus*, a ridicat (acest monument) zeului neînving Mitras, în urma unei porunci (din partea zeului), în sfânta dumbravă ascunsă, pentru a se ruga cu evlavie (zeului?) Euphrates; Phoebus din Nicomedia a făcut (a sculptat această placă votivă)”.

Revenind la prima inscripție de pe placa votivă, unde aflăm $\omega PIMOC$ $\Pi A T E P A N H \Theta H K H N$, credem că am putea găsi o explicație pentru inscripțiile de sub nr. 2304, 2308 și 2309. Nu ar putea fi deci exclus ca acel lapicid agramat să fi copiat, într-un mod destul de stângaci, anumite părți din inscripțiile de pe placa votivă și, sub a cărui daltă, cu excepția numelui lui Ὀριμος, cuvintele $\Theta E \Omega$, $M I T P A$ și $A N H \Theta H K H N$ să fi devenit $\Theta I \omega$, $P I \Theta P A$, $P A T E$, $\Delta \nu \chi \Delta N W$ și $A H \Theta H I I . N$.

Despre aceste inscripții, al căror înțeles, după cum vedem, este puțin clar, credem că nu este potrivit — datorită caracterului acestor monumente — să presupunem că ar fi scrise într-o limbă străină de limba greacă sau că ar fi formule magice sau eventuale criptograme.

Din inscripția cea mare a plăcii votive deducem câteva lucruri deosebite și cu totul noi privitoare la cultul zeului Mitras. Mai întâi este interesant de observat cum apare scris numele zeului, Μίτρας în loc de Μίθας sau Μίθρης, cum este obișnuit în inscripțiile grecești. Această dedicație, însoțită de un text unic pînă acum, s-a făcut εἰς ἄλλος ἀπόκρυφον „în sfânta dumbravă ascunsă”, adică într-un loc sfânt și tainic, denumire pentru prima dată întâlnită avînd semnificația de *mitracum* în peșteră, în loc de ἱερός σπήλαιος cum se mai întâlnește în Dobrogea¹⁰. S-ar putea admite deci că ἄλλος ἀπόκρυφον a fost chiar mitreul din Peștera lui Adam, unde au fost aflate în total patru monumente epigrafice și o placă votivă anepigrafă¹¹.

Numele divinității fluviului Εὐφράτης (în cazul că este o divinitate) este destul de rar întâlnit în literatura antică¹² și această apariție devine totuși curioasă pe un monument mitriac.

Calitatea lui *Flavius Orimus*, cel care dedică, este cea de πατήρ, prin aceasta probabil înțelegîndu-se șeful cultului zeului Mitras care se oficia în acest *spelacum*. Cuvîntul οἰκονόμος, care îl designează tot pe *Flavius Orimus*, ar putea să indice

¹⁰ V. Pârvan, *Dacia*, II, 1925, p. 219.

¹¹ M. J. Vermaseren, *op. cit.*, p. 365, nr. 2305. Ca rezultat al săpăturilor speologilor, în grotă s-au mai descoperit câteva lucerne și o monedă de la Vespasian. După forma literelor celor patru monumente, mitreul ar data din secolul al II-lea și chiar al III-lea după tipul lucernelor. cf. D.M. Pippidi, *op. cit.*; p. 146.

¹² H. Steuding, *Roscher's Lexikon*, I, 1408; Tümpel, *RE*, VI, 1215—1216; Fr. Cumont, *Fouilles de Doura-Europos (1922—1923). Texte*, 1926, p. 66—67, 120 și urm., despre cultul fluviului Eufrat « fleuve-roi » pînă

în epoca romană. Ca nume de persoană: Xenophon, *Cyrop.*, 6, 3, 28, Εὐφράτας, un persan; P. V. C. Baur și M. I. Rostovtzeff, *The Excavations at Dura-Europos. Preliminary Report of Second Season of Work October 1928—April 1929*, New Haven, 1931, p. 220, Εὐφράτας; idem, *The Excavations at Dura-Europos. Preliminary Report of First Season of Work Spring 1928*, New Haven, 1929, p. 38, Εὐφράτας βενεφιζιάρι(ος) și p. 41, Αὐρήλι(ος) Εὐφράτας βενεφιζι(α)ρι(ος) τριβουνοῦ. M. J. Vermaseren, *op. cit.*, p. 426, la indice, cuvîntul Εὐφράτη nu este explicat. cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 147.

funcția de « administrator al veniturilor » unei cetăți grecești de pe coastele Mării Negre¹³.

În ce privește onomastica remarcăm numele Ὀρμιος, pînă acum pentru noi necunoscut, dar, după toate aparențele, totuși de origine greacă¹⁴.

NICOLAE GOSTAR

ÉTUDES ÉPIGRAPHIQUES. III

R É S U M É

Seimeni, Mésie inférieure (Roumanie, dép. de Constanța).

L'inscription CIL, III, 772, publiée dans le *Corpus* sous le nom de la localité de Techirghiol, d'après une copie de J. Michel, a été vue pour la première fois en 1850 par Ion Ionescu de la Brad, qui nous a donné un dessin et qui l'a publié correctement (voir fig. 1 et la p. 260 du texte roumain). Le texte de l'inscription est donc: *M(arcus) Attius/ M(arci) f(ilius) Firmus/ memori[a]m/ sibi et Coc(ceiae)/ ⁵Iuliae/ coniugi/ suae se vi/vo fecit/ loci prin/¹⁰ ceps*. En 1850 l'inscription se trouvait dans un cimetière musulman, au voisinage du village de Seimeni et non loin du castellum et de l'établissement romain de *Capidava*. L'inscription a été transportée dans le cimetière musulman de Techirghiol après 1850.

Tirgușor — Gura Dobrogei, Mésie inférieure (Roumanie, dép. de Constanța).

En 1958, à l'occasion des recherches spéléologiques dans la grotte Peștera lui Adam, ont été trouvés cinq monuments en pierre, dont quatre aux inscriptions en langue grecque. D'après les caractéristiques de ces monuments, on a déduit que le spelaeum a été utilisé comme *mithraeum*. Tous ces monuments, conservés aujourd'hui au Musée archéologique de Constanța, ont été publiés par M. J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*, II, La Haye, 1960, p. 365—366, n° 2304—2309. Nous reprendrons ici seulement les monuments épigraphiques publiés sous les numéros 2 304, 2 308 et 2 309, dont le texte a été incomplètement publié ou négligé par M. J. Vermaseren.

Le monument 2 304 est une plaque en pierre, probablement la planche d'une table sacrée, ayant sur la mince surface latérale une inscription disposée en deux lignes (fig. 1). M. J. Vermaseren lisait l'inscription: Φλ. Ὀρμιος θε[ῶ] ἀνικῆτω(ι) Πι/θρα(ι). (2). La seule remarque qu'on doit faire est qu'au commencement de la deuxième ligne, on voit un O (omicron), qui manque de sens et qui donc a été écrit par erreur. Il est sûr que le mot ΠΙ/ΘΡΑ est aussi le résultat d'une erreur, pour ΜΙ/ΘΡΑ, erreur qui se répète sur le monument 2 309.

Le monument 2 308 est un petit autel en pierre, dont M. J. Vermaseren a lu seulement l'inscription Ὀρμιος/θεῶ(ι). Nous avons donné intégralement l'inscription dans la fig. 3. C'est le même dédicant Φλ. Ὀρμιος, mais les lignes 2 et 3 sont restées inintelligibles. Est aussi possible une grave erreur du lapicide agrammate, où ΘΙωPATH soit mis pour θεῶ Μίτρα(?) et ΔνΧΔΝω pour ἀνέθηκεν(?).

¹³ Pe un singur monument mithriac cu inscripție grecească mai apare calitatea de οἰκονόμος (M. J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*, vol. I, Haga, 1965, p. 102, nr. 171). cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 145.

¹⁴ Antroponimul nu a fost înregistrat de Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen der Griechischen bis zur*

Kaiserzeit, Halle a.d.S., 1917. Există totuși în lexicul grecesc adj. ὄρμιος. Nu credem că numele *Orimus* ar fi de origine iraniană, adică teoforic, și deci o grezizare din numele divinității mazdeene Ἀρράμσδης cu variantele: Ὀρομάσδης, Ὀρομάσης etc. (vezi pentru acestea Fr. Cumont, *Roscher's Lexikon*, II, 1, 1051). cf. D. M. Pippidi, *ibidem*.

Le monument 2 309 est un autel en pierre de l'inscription duquel M. J. Vermaseren ne dit rien. L'inscription (fig. 4) nous conserve le dédicant $\Phi(\lambda)$. Ἰσχυροσ , mais du reste du texte on ne peut rien comprendre. Par comparaison avec l'inscription 2 304, on voit dans la première ligne ΠΙΘΡ et par conséquent nous avons ici le nom du même dieu, mal écrit, c'est-à-dire Μίθρ(α) . Dans la 2^e ligne, ΑΗΟΗΙΙ . N pourrait aussi être une graphie erronée pour ἀ(ν)ήθῆ(κ)ην , comme dans l'inscription 2 304.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Le dessin de l'inscription CIL, III, 772, d'après Ion Ionescu de la Brad.
 Fig. 2. — Inscription mithriaque trouvée dans la grotte de Gura Dobrogei.
 Fig. 3. — Autel avec inscription mithriaque trouvé dans la grotte de Gura Dobrogei.
 Fig. 4. — Autel avec inscription mithriaque trouvé dans la grotte de Gura Dobrogei.